

Begrepet »sakprosa»

Bjarne Købmand Petersen

Er det korte spørsmålet *Hva er sakprosa?* (Tønnesson 2012) et relevant spørsmål å stille og relevant i forhold til hva? Hvorfor kommer dette spørsmålet opp og i hvilken forforståelse? Hvilken verdiorientering har spørsmålet i sin kontekst og hvordan kommenteres og besvares spørsmålet? Hvordan tolker og bruker noen svaret og til hva?

Slike spørsmål fører i flere retninger fordi de både relaterer til pragmatiske kontekster hvori de ellers opptrer, til vitenskapelige kontekster hvori de utforskes og uansett til epistemologisk orientert refleksjon. Men kommer vi »lenger enn til å fastslå at 1) sakprosa er litteratur og 2) skjønnlitteratur er litteratur (Johnsen 1995)»? (Grepstad 1998, 595) Eller til at »det er all litteratur som ikke er skjønnlitteratur»? (ibid: 594)

Substantivet »sakprosa» går an å dele i »sak» og »prosa». Hva er en sak og hva er prosa? Det er mulig å si noe om begge deler, selv om en innvending kunne være at bare det sammensatte substantivs helhet kan denotere ordets dialogiske symbiose. »Hva en sak er» kan tilmed negeres syntaktisk: Hva er *ikke* en sak? Er »tekstmelding» ikke en sak for eksempel? Er »nyheter» ikke en sak? Eller er »nåtid» ikke en sak? Eller er »dikt»? Har vi kanskje her en »sak», hvormed vi kunne mene å uttrykke at vi har et »spørsmål» til et ord, som for øvrig konnotativt assosierer til mange andre ord, for eksempel til ord som »emne», »utfordring» og »jura».

Egentlig er det en utfordring å skulle avgrense hva nettopp et ord som »sak» betyr. Enklere er det kanskje å beskrive og definere »epiler» og »pærer». Er disse to fruktene forresten »saker»? Eller er bare »frukt» en sak? Hva må forstås ved »sak» for at det kan være en »sak»? Hva er kort og godt forforståelsen av »sak» i »sakprosa»?

Etymologisk kan »sak» settes i forbindelse med det norrøne »sok» avledet av det germanske »sako» (»strid, søksmål, tvistemål som føres i retten» og »sakan» »stride, anklage» (Caprona 2013, 1003). I nåtid anfører ordboken betydningen »rettssak; forhold, formål, gjenstand». Forforståelsen av »sak» i »sakprosa» framstår slik sett ikke entydig. Andre substantiviske sammensetninger som *saksanlegg*, *saksbehandler*, *sakregister*, *saksområde* bekrefter inntrykket; adjektivisk bruk av »sak-» i et ord som *saklig* problematiserer ordets betydning ytterligere. »Men saklighet er ikke et absolutt begrep. En teksts saklighet vil kunne vurderes forskjellig av lesere med ulike utgangspunkter» (Hvenekilde 1998, 540).

Enklere er det med »prosa». I hvert fall kan vi relatere dette ord til antikkens hovedsjangertriade *epikk*, *lyrikk* og *drama*. »Lyrikk» er en annen slags »tekst», en annerledes fremstillingsform. »Drama» kan uansett inneholde regibemerkninger bestående av den slags tekst vi også i nåtiden benevner »prosa», selv om dramaet primært inneholder *fiktive* replikker. *Faktiske* replikker tar »skridtet fra mythos til logos» (Lindhardt 1989,

80) og det får »i første omgang betydning for det, vi kalder sagprosa» (ibid: 80), som ikke er *identisk* med skriften, men oppstår »på grund av skriften» (ibid: 80). Tilbake står da »epikk». Er »prosa» et episk element, en del av »epikk» eller er »prosa» noe som kommer i tillegg utenfor »epikk»? Et svar vil naturlig være at det jo er »epos» der som kunstnerisk uttrykk gir navn til »epikk» og at »prosa» derfor er en fremstillingsform som kommer i tillegg. Vi ser dette indirekte presisert hos Aristoteles, hvor han i sin poetikk skriver om »diktning og virkelighet»: »Diktverket fremstiller virkeligheten slik den burde være» (Aristoteles 2004, 68). Det åpner imidlertid for andre spekulasjoner om virkelighet og sannhet, for umiddelbart forut for det siterte presiserer Aristoteles: »Hvis noen kritiserer diktverket og sier at det ikke er sant, kan problemet løses» hvormed han mener at diktverket er sant og ikke sant på samme tid. Vi må hertil føye at sjangerhierarkiet i gresk antikk (på vei *fra* dominerende oralitet) også rommer filosofiske og vitenskapelige skrifter supplert med »lovtekst», »krønike», »historieskrivning» som alternative muligheter for kategorisering. I Rom kan vi siden se latinsk »prosa» spre seg mere på sjangerne »brev» og »filosofiske verk» (Cicero), »kommentarer» og »beretninger» (Cæsar) og »historieskriving» (Livius). Mengden av tekster betraktet som *prosa* vokser, hvilket vi betrakter som tillegg til »lyrikk», »drama» og »epos». Vi kan imidlertid ikke ut fra denne utviklingen avklare prosaens definisjon, da vi til nå mest definerer den negativt i forhold til andre kategorier.

Likevel har »prosa» som begrep sin opprinnelse og etymologiske forklaring: »Av latin *prosa* (oratio) »likefram (tale)» (uten versenes omvendte ordstillinger). Prosa er hunkjønn av *prosus*, som bygger på *pro-* »fram» + *versus* »vendt»» (Caprona 2013, 634). Vi kan med etymologisk begrunnet støtte se at prosa har røtter i muntlige »tekster» framført »prosaisk». Talernes taler i antikken var »prosaiske» i retorisk ramme og forberedt gjennom *elocutio* og *memoria* til *actio*. At de kunne framstå og oppleves som episke verker endrer dermed ikke på at de ble framført i »prosa» (»likefram (tale)») som datiden så det.

Den likeframme *talen som prosa* blir supplert eller vi kan si fordoblet med den likeframme *skriften som prosa* uavhengig av for eksempel syntaksens organisering i setningslengde eller dybde. Ordet og siden begrepet »prosa» skiller i sin opprinnelse ikke mellom »skriftlig» og »muntlig». Internasjonal nyere forskning bekrefter dels at vi kan tillate oss å definere disse »tekstene» som »prosa» og dels at kildene, som denne forskningen bygger på, ikke kan registrere et skille mellom muntlig og skriftlig »likefram tale» i den greske antikk: »Prosa wurde ... Ausdruchsform für sachbezogene, begründende, auf Empirie beruhende Darstellungen empfunden ... Autoren nicht mehr nur an einen bestimmten Leserkreis denken, obgleich Prosa wie Poesie sicherlich zunächst für den mündlichen Vortrag bestimmt waren» (Zimmermann 2011, 261). Så vel det greske »grammatiké» som det latinske »litteratura» var ord for kunnskap om lesing og skriving. Likevel hadde man i tillegg »prosa» som et felles ord og begrep. Det var »utenkjelig å stengja [...] historiefremstilling og skriftfesta taler ute fra litteraturen» (Grepstad 1998,

598). Men videre var »prosa» både skriftfestet »likefram» tekst framført muntlig og likefram tale ellers - så lenge det var »sachbezogen» (bemerkt *sach-*), »begrundet» og »auf Empirie beruhend». Derfor ble »prosa» en forgjenger for et utvidet tekstbegrep, som rommer både talespråk og skriftspråk. Også hos Quintilian er det »eit tydelig samband mellom retorikk og det som i dag blir kalla sakprosa» (Meldahl 1986). Tilmed har »mundtlige genrer udgjort et tyngdepunkt i sagprosaen» (Lindhardt 1989). Når vi da adderer »sak» med »prosa» i ordet og begrepet »sakprosa» kommer vi tilbake til spørsmålet: Hva er »sakprosa»?

Sakprosaens røtter

Vi kan finne tekster som »prosa» helt tilbake i antikken, har vi sett. Men hvor langt tilbake i tid kan vi finne »sakprosa»? Her må vi skille mellom »sakprosa» som ord og begrep og forstå at andre ord og andre begreper kan ha blitt brukt om identiske eller tilsvarende forekomster av samme type »tekst» på et tidligere tidspunkt så vel i Norge og Norden som internasjonalt og globalt.

Ordet »sakprosa» kan vi i første omgang spore tilbake til 1938 i Sverige, hvor språkforskeren Rolf Pipping drøfter hva han benevner »denne sakliga stilart som i svensk stilistik vanligen kalles »normalprosa»». Jag föredrar benämningen »sakprosa» eller »objektiv prosa», för därmed ange stilartens väsentliga syfte» (Pipping 1938). Han karakteriserer altså stilarten som »den objektive framstillingstypen [...] Følelsesuttrykk er prinsipielt utelukket» (Tønnesson 2012, 19) og »den objektive stilarten är i grunden en enda» mener han (Grepstad 1997, 47). I sin konklusjon foretrekker Pipping altså »benevnelsen »sakprosa» eller »objektiv prosa»» (ibid: 19). Han kunne valgt et alternativ som »likefram prosa» begrunnet med ordets og begrepets røtter, men utpeker »objektiv» sidestilt med »sak-«. Dermed plasserer han seg mellom flere stoler, for da blir prosaen verken helt »normal-«, helt »objektiv» og heller ikke »likefram»; »prosa» adderes bare med »sak» som en graduert »objektiv» størrelse.

Hva vil det si at noe er »objektiv[t]»? Spørsmål om *gyldighet, sannhet og objektivitet* står i forbindelse med hverandre og vi kan her bare vise til den epistemologiske debatt mellom posisjoner som positivisme, historisme, strukturalisme og poststrukturalisme for å bekrefte den erkjente relativitet (Kjørup 2008). At alle ytringer i likefram prosa skulle være »objektive» holder ikke. Pippings tilvalg av »objektiv» er derfor med nåtidens øyne uheldig og nærmest naiv. Han velger det som positivist, noe vi kan se av hans ord om »det intellektuelle utløsningsbehovets stilart»: Akademias intellekter *framstiller* objektivt. Dette understøttes av hans verdiladede bruk av ordet »saklig». Noe er »saklig» og noe annet tilsynelatende »usaklig», men bare det »saklige» er derfor »sakprosa». I sin forklaring viser Pipping da både til »sak» som emne (»kommer alt an på sak») og til »sak» som validering (»denne saklige stilarten»). Nok derfor er det (som Pipping ser det) likevel kortere avstand mellom »sakprosa» og »objektiv prosa» fordi han med »sakprosa» mener å si »saklig prosa». Dette står i kontrast til hva vi tidligere i framstillingen kunne si om »sak». For Pipping er det ikke *prosa om sak* forstått som emne men *prosa framført saklig* (»objektiv»). Det ble nødvendig »å forstå hva sak- inneber. Det saksretta, ikke det saklege, er det typiske ved sakprosaen» (Grepstad 1998, 632).

Det svenske ord og begrep »normalprosa» velger Gustaf Cederskiöld i 1897 framfor »den typiska prosan» til å representere »det bildade samtalspråket» (Grepstad 1997, 48). Det er den «språkart, som vanligen brukas av bildade svenskar til skriftlige meddelande» (ibid: 48). Den er tilmed både *affektfri*, *objektiv* og *upersonlig*. Men »formen» må ikke ta oppmerksomheten fra »innhålllet, utan måste tillåta läsaren att med störste möjliga lätthet, hastighet och säkerhet tillägna seg detta» (ibid: 48). Ordet »normalprosa» inngår i Cederskiölds trio »lågprosa», «»normalprosa» og »högprosa», noe som kan være medvirkende til at ordet forvitrer som en felles betegnelse for tekst, selv om ordet «normalprosa» ellers inngår i begrepsbruken både i Sverige, Norge og Danmark på 1900-tallet. Dette ser vi så sent som i 1965 i *Svenska Akademiens Ordbok över svenska språket* og i 1986 i *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* (Grepstad 1998, 595).

Logos, *etos* og *patos* kan inngå i en drøfting av »likefram prosa». Det velger Tønnesson som tolker Pippings logikk som »logos, altså saken selv som overbevisningsmiddel» og »egnet til å styrke forfatterens saklighetsetos» (Tønnesson 2012, 20); i seg selv endrer det ikke noe på drøftingen av definisjonen av den »likefremme prosa», men bare på Pippings »ambisjon» (ibid: 23) om hva den skal brukes til, og på Tønnessons egen verdiforestilling: Den representerer »den knusktørre sakligheten [,]et prisverdig ideal» (ibid: 23) hvormed Tønnesson innskriver sympati for Pippings oppfatning.

»Et gjennomgående synspunkt» i Tønnessons framstilling er «at sakprosaen særkjennes av sitt intensjonelt direkte forhold til virkeligheten» (ibid: 25). Det er et våget synspunkt all den tid at nettopp teksters *intensjonalitet* har blitt diskutert så inngående hos tekstforskere. Lettere blir overbevisningens kraft heller ikke med »virkeligheten», som har det liksom »sannheten» og »objektiviteten». Retorisk er det fristende å spørre etter eksempler på prosa *uten* et prinsipielt »intensjonelt direkte forhold til virkeligheten». Videre må vi påstå at det verbale skillet mellom »direkte» og »indirekte» kan vise seg vanskelig å bruke som parameter.

Vi skal se at Tønnesson ikke står alene med »virkeligheten» som parameter. Riktignok kan vi forestille oss å benevne noen »tekster» som *uvirkelige*, men fra *benevnelse* til *forståelse* av innhold kan det nok bli avstand. Når noen derfor til og med som tittel velger seg *Verklighetens tekster* (Svensk sakprosa 2001) er det nytt. For hva er *uvirkelighetens* tekster? Er hensikten bare å kontrastere til *fiksjonens tekster* må vi i hvert fall spørre om disse derfor ikke inngår i eller relaterer til virkeligheten? Dersom det omvendt ikke er fiksjonens tekster, hva tenker seg Tønnesson da? Han underminerer siden delvis skillet med at »de fleste tekster ytrer seg om verden på en (intensjonelt) direkte måte» (ibid: 32).

»Sakprosa» er en «»overkategori for faglitteratur» (ibid: 33) uansett om vi *kan* finne »faglitteratur» *side*stilt nivåmessig med »skjønnlitteratur». Kategorien er »kulturelt konstruert» (ibid: 31) men kommer senere enn »normalprosabegrepet», som ble etablert før Pipping (ibid: 25). Om dette har vi usikre kilder, men »først på 1800-tallet begynner man for alvor å skille mellom skjønnlitteratur og annen litteratur» (ibid: 25). Dette synspunktet har vi problematisert og tilbakevist ovenfor med henvisning til en korrigeret og forskningsbelagt forståelse av antikkens tekster i Hellas og siden i Rom. Men dette bare forsterker spørsmålet: Hva er da »sakprosa»? Eller rettere: Hva består den senere kulturelt konstruerte kategori av? Det er fristende å svare at »sakprosa» som begrep er ren fiksjon, da vi i Tønnessons verksted kan se fiksjonens tilblivelse:

Fra en »kvantitativ« betraktning finnes det »mer uskjønn sakprosa enn uskjønn skjønnlitteratur« (ibid: 28) og »dette siste kan kanskje tale for en innsnevring av sakprosabegrepet«. Han bruker som Pipping en kvalitativ forestilling som mål for en kvantitativ avgrensning. Uansett at for eksempel alle *bruksanvisninger* og *varedeklarasjoner* er »likefram prosa« vil han frasortere noen av de »gjørkjedelige« og de »uforståelige«. Dette kan »vi« lykkes med ved at »vi sjonglerer med noen ulike betydninger på samme tid« (ibid: 29). Han re-verbaliserer Pippings dualisme ved å foreslå en »toleddet definisjon« (ibid: 29), som han snart endrer til en treleddet ditto.

Vi får også innblikk i hvordan »Berge og jeg selv sammen med sakprosastudentene høsten 2006 bestemte oss for« å sette ord på forståelsen og den videre konstruksjon av en annerledes sakprosadefinisjon ved »radikalt å revidere Wikipedia-artikkelen om sakprosa« (ibid:29). I et mix av deskriptive og normative formuleringer framstilles seks ulike betydninger av »sakprosa« i kontekstene *Kulturpolitikk*, *Bokbransje*, *Forfatterforeninger*, *Massemedier*, *Pedagogikk*, *Forskning og høyere utdanning*. I tillegg nevnes »noen viktige forskningsfelt«: *Læremiddelstudier*, *Vitenskapsretorikk*, *Medieforskning* og *Arbeids- og hverdagslivets tekster* (ibid:30f). I den edle hensikten å oppdatere terminologien klarer aktørene å legge avstand til en samlende definisjon av »sakprosa« samtidig som man bidrar til at ordet og begrepet »sakprosa« blir rekonstruert og spikret som nettopp *de* ser det.

Denne intervensjon setter Tønnesson så senere i dialog med sin personlige konstruksjon av en ny sakprosadefinisjon, som han stiller følgende krav til: Den bør »være forsiktig med« å gå »på tvers av tid og rom«, den må være »praktisk« og den må »bidra til å utvikle tekstkulturene« (ibid:32). Han bestemmer seg for at definisjonen skal ha tre ledd: en hovedbetydning og to virkeområder: *Sakprosa*, *Litterær sakprosa* og *Funksjonell sakprosa*. - »Men hva som er funksjonelt god sakprosa, er situasjonsavhengig« (Grepstad 1998, 631).

I sitt forslag åpner han for en rekke parametere, som de enkelte definisjonsdeler settes i relasjon til. Et parameter er for eksempel *sjangere*, men han løfter det ikke inn i *litterær sakprosa* (bare i »medier), selv om han oppfatter og definerer *Sjangerkatalog for sakprosa sortert etter teksttype* som et »pionerarbeid« (Tønnesson 2012, 43). Det er et inkonsekvent valg at han ikke lar funksjonell og litterær sakprosa formelt sidestille i sin delte definisjon med det utgangspunkt, for Grepstads *sjangerkatalog* (Grepstad 1998, 647) er jo nettopp det bilde på sakprosaen han ellers tilslutter seg: funksjonelle og litterære kategorier under oppdelingen i *argumenterende og utgreiende, fortellende og skildrende, pedagogiske og rettlede*.

Tønnesson velger i tillegg parametere som *plassering i medier, publisering, tilgjengelighet, språk i samspill med tegnsystemer, litterære virkemidler, forfatter, forfatterforståelse og adressat*. Disse er delvis sammenfallende med Grepstads parametere i hans definisjon: »forfatter, tekst, sjanger, kontekst, publisering og bruk« (Grepstad 1998, 596). Overordnet preambel for Tønnessons definisjon er »direkte ytringer om virkeligheten« som kommuniserer gjennom »verbalspråk [...] ofte i samspill med andre tegnsystemer«. *Verbalspråk* kreves. Ordet »direkte« finner vi brukt annerledes hos Nøjgaard (1993): *Tekster som «direkte forholder seg til virkeligheten ... hvad enten de henviser til noget, der er, har været eller ønskes realiseret»* (Grepstad 1998, 595).

Bemerkelsesverdig bestemmer Tønnesson seg også for at *funksjonell sakprosa* bare henvender seg »på vegne av en institusjon [...] kollektiv» hvilket ifølge formuleringen får som konsekvens at individene alene får *litterær sakprosa* til å ytre seg i, og den »er» jo bare »forlagspubliserte tekster». *Funksjonell sakprosa* medtar for eksempel heller ikke mobiltelefonens sms, hvilket dermed utgrenser hans forståelse av »tekst» i nåtidige funksjonelle fora for kommunikasjon. Til gjengjeld plasserer han seg med dette på linje med Grepstad med dennes avgrensning: »Eg [har] sett bort frå reklame, avisprosaen med sine mange undersjangrar, og upublisert prosa ...» (Grepstad 1998, 646). Tønnessons definisjon i sin tredelte helhet framstår ikke entydig og klar men snarere uryddig og selvmotsigende, og vi kan spørre oss hvorfor? Speiler det mer hvordan og »hva samfunnet har institusjonalisert» (ibid: 33) til nå som »likefrem prosa»? Noe tyder på det. Definisjonen forsøker å besvare spørsmål om hva sakprosa er men klarer ikke å forholde seg ryddig til det. Vi får ikke presentert en forventet »ved x forstås»-definisjon, men en slik innsigelse går naturligvis bare på forventning til sjangeren »definisjon». Uryddigheten består mere av definisjonens kontekstualisering og ekskluderende adressatpraksis, dens ekskluderende plasseringspraksis og dens ekskluderende forfatterpraksis. »Tekster» defineres normalt ikke ut fra hvem de vender seg til eller om de har blitt forlagspublisert. Tenk om vi valgte å definere »lyrikk» på den måten. Det ville føre til omfattende protester og påstander om naivitet. Men her hos Tønnesson blir »sakprosa» likevel dristig definert på en slik måte.

Definisjonen er også preget og farget av »direkte ytringer om virkeligheten» (ibid: 34) konstruert og tilpasset med uttrykkene »professorat i sakprosa», »innkjøpsordning for sakprosa», »Brageprisen», »pressens litteraturseksjoner», »sakprosaforfatterne», »Kunnskapsløftet» og »sakprosaforskning» (ibid: 8ff). Forholdet mellom tegnet (ordet »sakprosa») og det betegnede (sakprosa) er »tilfeldig» (ibid: 22).

Er »ytringer» om virkeligheten en overkategori for »sakprosa», kunne vi i tillegg spørre. Svaret bestemmes av vår forståelse av »tekst». I den ovenstående definisjonen brukes »Sakprosa er tekster» og »Sakprosaeteksten» (ibid: 34). Dersom »ytringer» kan uttrykkes enten gjennom muntlig/skriftlig verbalspråk *eller* gjennom andre tegnsystemer må vi oppfatte »ytringer» som en overkategori, ettersom »sakprosa» ifølge definisjonen bare »kommuniserer gjennom verbalspråk ..i *samspill* med andre tegnsystemer» (ibid: 34). Et foto i *Instagram* er nettopp en ytring men ikke »sakprosa». For Grepstad er »*tekst* ei meningsberande, skriftleg eller munnleg utsegn med indre sammanhengar, basert på konvensjonar og forma i ein kontekst» (Grepstad 1998, 621). Han avgrensner imidlertid dette til *tekstelement*, *teksttype* og *skrivemåte* og låser dermed sakprosaen til skriftkulturen.

Imellom »ytring» og »sakprosa» finner vi også ordet »saktekst». En verbalspråklig *ytring* trenger ikke neksus (subjekt og verb): *Hjelp!* Men trenger *sakprosa* neksus? Er »*Hjelp!*» sakprosa? - Nemmere er det kanskje å spørre om ytringen »*Hjelp!*» er en »saktekst» ettersom kjernen her er »tekst», som uansett er et ord og en overkategori for »sakprosa». Tønnesson bruker i sin definisjon (som Detlef) hybridene »sakprosaeteksten» men det er jo som å uttrykke »saktekstteksten». Han kunne ha valgt å bruke »sakteksten».

Vi har til nå sett at »sakprosa» som ord og begrep vanskelig lar seg definere og videre at ordet »saktekst» må kategoriseres ovenfor »sakprosa». Dette kunne tale for å samle seg om »saktekster» som overordnet begrep og dekkende for det vi nå benevner som »«sakprosa». Andre ord som »normalprosa», »allmennprosa», »fagtekst» og »faglitteratur» har ikke dette overordnende kategoriseringspotensiale. Flere eller kanskje alle »likefremme» tekster i alle tegnsystemer kunne underforstått kategoriseres som »saktekster», som utvider den historiske forforståelsesrammen fra »prosa» bestående av likefram skrift og tale til alle likeframme tegn. At en slik terminologisk endring ikke forhindrer seriell tilstedeværelse av fiksjon i saktekst (og omvendt) trenger ikke være et argument for ikke å gjennomføre endringen. Det pragmatisk besværlige i å skulle omskrive ordet i alle kontekster ville derimot i kombinasjon med andre argumenter foreløpig forhindre det. Ordet og begrepet »sakprosa» blir derfor nok foreløpig videreført.

»Men hva er da sakprosa? Definisjonene svirrer rundt. Det er på høy tid at noen forklarer hva sakprosa er» (Tønnesson 2012, 9). Men det »finnes ikke et sett av nødvendige og tilstrekkelige definisjonskriterier på det vi kaller sakprosa; ikke virkelighetsrelasjonen, slett ikke leserens forventning til en virkelighetsforpliktelse» (Sejersted 2010, 29). Tønnesen mener sakprosa lar seg «forklare», og han prøver seg med en utredning av og definisjon på begrepet, som vi ser ham argumentere for i den norske konteksten. Teksthistorien byr imidlertid på mange andre definisjoner »med vidt ulike perspektiv» (Grepstad 1997, 49) og vi har sett noen eksempler på ord som viser til andre måter å definere likeframme tekster på. Uansett står Tønnessons utredning av »sakprosa» som begrep som en oppfølgende replikk til Grepstads sakprosadefinisjon. Vi må derfor se på hvordan Grepstad som »sakprosa-teoretiker» (Berge 2001, 35) og sentral i det norske sakprosaprojektet formulerer sin definisjon:

»Sakprosa er føremålsretta og situasjonsprega framstillingar av individuelle eller kollektive forfattarar som styrer lesinga av tekstane i retning av deira føremål. Framstillinga er prega av etterlikning av etablerte skrivemåtar og sjangrar, dominert av tekstsamspel og autorisert gjennom tekstar som alt ligg føre. Tekstane har ein relativ litterær kvalitet som varierer med brukssituasjonen. Tekstane blir publiserte i aviser, periodika, småtrykk eller bøker, og fungerer som underhaldning, opplysning eller nytte» (Grepstad 1998, 596).

Til felles har Grepstad og Tønnesson både kriteriene *publisering, forfatter* (individuell/kollektiv) og *kontekstualisering* (situasjon/ kontekst). Mens Tønnesson benytter »litterære virkemidler» har Grepstad «etterlikning av etablerte skrivemåter og sjangrar ... [med] ein litterær kvalitet som varierer med brukssituasjonen». Hvor langt er det egentlig mellom disse formuleringene? Avstanden synes mest å ligge i kravet til «underholdning, opplysning eller nytte» hos Grepstad hvorimot de andre parameterne er mer sammenfallende.

Sakprostatekster, saktekster og tekster

Den norske forfatterforening fikk i 1893 en »avdeling for sak» (Grepstad 1997, 49). Vi møter ordet »saklitteratur» i Norge fra 1970 (ibid: 48); noen har senere fjernet det fra ordlistene og favorisert »sakprosa»; »faglitteratur» og »faglitterær» har derimot blitt stående. Derfor lever »sak» og »fag» nå side om side, men slik at »sakprosa» uansett deles »i allmenn sakprosa og fagprosa» med Hauge fra 1974 (ibid: 49).

At »sakprosa» »er etablert som et viktig begrep i Norge» (Tønnesson 2012, 8) men »nesten utelukkende brukes i Norden» (ibid: 10) kunne indikere en felles nordisk terminologi om »tegn der handler om sagforhold» (Togeby 1986, 65) og en definisjon av »saktekster», men i praksis skiller mere enn bare de språklige nyansene. Boken *Sagprosa* definerer for eksempel sitt utvalg som »tekster hentet fra sagprosaens store spektrum [...] også eksempler på ren fagprosa, skrevet af og for fagfolk» (Henneberg et al. 1970, forordet) med en markert avstand til skjønnlitteratur. Den svenske karakteristikk av især Johnsen (1995) og delvis Grepstad (1996, 1997) er omvendt at disse »framhäva[r] den flytanda gränsen mellan sakprosan och skönlitteraturen» og at Grepstad i tillegg er »oprecis» (Englund et al. 2003, 43).

Tønnessons treleddede definisjon henter inspirasjon fra Danmark som »en lett videreutvikling av Claus Detlefs definisjon». I *Bogen om sagprosa* formulerer forfatteren opptakten og definisjonen slik: »En sakprostatekst definerer vi derfor i denne bok således: En sakprostatekst er en tekst, som adressaten – ud fra sine forventninger – oppfatter som direkte udsagn om virkeligheden. Forventningerne skabes bl.a. ud fra den sammenhæng teksten indgår i» (Detlef 1988, 10). Tilsammen 27 ord; for det kommer ikke mer. Den norske »lette videreutvikling» har ordlyden: »Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten. Sakprostateksten kommuniserer gjennom verbalspråk men dette skjer ofte i samspill med andre tegnsystemer» (Tønnesson 2012, 34). I alt 28 ord; altså bare et ord skiller. Men hvilken forskjell på innhold. Til dette må vi legge den resterende del av den norske definisjonen, andre 129 ord. De to definisjoner har bare *direkte udsagn* respektivt *direkte ytringer om virkeligheten* til felles. Selvom begge definisjoner formulerer seg om tekst i kontekst, ser de uens på dette. Den danske definisjon er ydmyk med »i denne bok» mens den norske skal »bidra til å utvikle ... tekstkulturene» (Tønnesson 2012, 32).

Rolf Pippings finsk- og svenskspråklige forankring etablerer en tidlig verbalisering av »sakprosa» i Sverige. Gjennom prosjektet *Svensk sakprosa 1750-2000* kan vi fra 1996 få innblikk i den svenske argumentasjon for en mulig oppdatering av sakprosadefinisjonen. Prosjektet diskuterer sjangerbegrepet i en delrapport hvor det refereres til bruken av sjanger i »det store fackspråksprosjekt [...] som utgår från en allmän distinktion mellan vetenskap och populärvetenskap» (Ledin 2001, 11). »Genrebegreppets normative karaktär» utvirker «att en viktig forskningsuppgift måste vara att klarlägga den »viktiga roll, som mönstertyper, genrer och rena klichéer spelar inom alla språksituationer»» (ibid: 11). Men »Teleman och Wieselgren vill inte använda genrebegreppet» og »utifrån

frågan hur brukstexter kan delas inn i ulike kategorier» (ibid: 11) kan en teksttypologisk beskrivelse bygge på kriterier som »kan vara utomspråklige» (ibid: 11). Her ser vi i tillegg ordet *brukstekster* løftet inn i den svenske utredning og må anta at det ikke er tilfeldig. Tekster i ulike brukssituasjoner er da også hva forfatteren etterfølgende legger opp til: »En genreindelning blir inte lika systematisk som en regelrätt texttypologi» (ibid: 12). Man refererer Berges textnormbegrep (1990, 1993), Swales (1990), Halliday (*ideasjonell, interpersonell og tekstuell funksjon*) og diskursanalyse. Alt skrives fram til prosjektbeskrivelsens teorispørsmål om »sakprosatexters sociala inramning och auktoritet och möjligheten til indelningar av sakprosatexter» (Svensson m.fl, 1996; sitert i ibid: 31). Imidlertid ser man att »Ett problem kan vara [...] antalet möjliga kriterier och därmed texttyper teoretiskt sett är oändligt» (ibid: 32). Så uansett erkjennelsen her anses for å være »teoretisk» illustrerer den en forståelse for relativiteten i begrepet »sakprosa». »En viktig distinktion är den mellan genre och texttyp, mellan en sociokulturell och en vetenskaplig eller definitionsmessig textklassificering [...] Det är också rimligt att tala om texttyper då en texttypologi etableras genom att vissa utomspråkliga kriterier renodlas» (ibid: 33). Det siste viser samtidig en erkjennelse av hvordan det »utomspråkliga» mer eller mindre multimodalt vil kunne spille en rolle. Også selve »prosjektbeskrivelsen» drøfter dette.

Det er noen av disse overveielene Grepstad har gjort seg når han oppstiller en modell for hvordan sakprosa kan inndeles. Hvordan klassifisere underkategoriene? Dette spørsmålet har siden Pettersson undersøkt de ulike oppfattelsene av og han konkluderer at »genrebegreppet är sammanblandat med andra begrepp och aspekter [...] Det råder inte någon konsensus kring huruvida genre egentligen är en överordnad kategori till dessa eller ingår som en specifik dimension. Uppfattningen [er]att genre är en analytisk dimension [...] att begreppet reduceras till att gälla endast en aspekt, till exempel stil» (Pettersson 2002, 64).

Det engelske »prose» for »prosa» beskrives og defineres avgrenset under *Literary terms* slik: »Some uses of the term include spoken language as well, but ... helpful to maintain a distinction at least between written prose and everyday speech, if not formal oratory» (Baldick 2008, 273). Men for at være »prose» kreves ifølge definisjonen som ett minimum »some degree of continuous coherence beyond that of a mere list». Det upresise »some» skiller ikke klart, men definisjonen åpner uansett for att prosa inkluderer en del talespråk. En annen term i engelskspråklig språkvitenskap er *LSP, language for specific purposes*. »Den refererer til facktexter eller spesialiserte tekster och anses ofta kunne omfatta även tekster inom journalistikk och yrkesliv. I sin utvidgade betydelse tangerar den sakprosabegreppet men är inte synonym» (Englund, Ledin og Svensson 2003, 46).

Tønnesson spør om vi kan oversette »sakprosa» med *factual prose*, men han mener det henviser »til Pippings antiretoriske definisjon» (Tønnesson 2012, 24). Heller ikke begrepet *subjectoriented prose* »fanger fullt ut det nordiske begreppet med dets betydningshistorie» (ibid: 24). Dermed artikulere han kanskje en uenighet med Berge, som

forklarer uttrykkets tilblivelse: »Det engelske ordet “subject-oriented texts” måtte lages da nordisk sakprosaforskning skulle presenteres for et internasjonalt publikum på den internasjonale konferansen for anvendt språkvitenskap i Tokyo i 1999» (Berge 2001).

Derimot benytter *International Reading Association* allerede begrepet *factual text* og gjennom år har skolemyndighetene i Australia valgt å bruke »factual text» som uttrykk for tekster som »inform, instruct or persuade by giving facts and information». (NSW Education and Communities 2014). Termen kan ha noe til felles med det franske *prose descriptive*.

En annen engelskspråklig betegnelse er den generelle og negerende »non-fiction», som vi kan se brukt i kombinasjon med «»prose» som *nonfictional prose*: »Any literary work that is based mainly on fact, even though it may contain fictional elements. Examples are the essay and biography» (Encyclopædia Britannica 2014). Men et litterært arbeid basert på fakta og likevel serielt inneholdende elementer av fiksjon er en generell definisjon. Forfatterne kommenterer: »Defining nonfictional prose literature is an immensely challenging task. This type of literature differs from bald statements of fact, such as those recorded in an old chronicle or inserted in a business letter or in an impersonal message ...» (ibid).

Mens begrepsatomiseringen slik sett fortsetter i stadig nye underkategorier og undersjangrer som for eksempel *creative non-fiction*, lar nye internasjonale forslag vente på seg til en videre definisjon på og avklaring av hovedkategorien «sakprosa».

Vi kan jo forestille oss ulike forklaringer på en uteblivende definisjon, som ville kunne vinne tilslutning. En av de mere opplagte forklaringer må vi forestille oss er tekstbegrepets utvikling i nyere tid med den digitale teknologien som understøttende pådriver og katalysator. Betegnelser som *web 2.0* og *web 3.0* kan vi sette i forbindelse med hypertekstualiseringen: »Hypertextuality, like all digital textuality, inevitably includes a far higher percentage of nonverbal information than does print; the comparative ease with which such material can be appended encourages its inclusion. Hypertext includes ...Derrida's call for a new form of hieroglyphic writing» (Landow 2006, 84). Skrift er ikke bare skrift.

»Hyperteksten problematiserer den lineære framstillingsformen i sakprosa, og [...] utfordrer både skjønnlitteratur og sakprosa» (Schwebs og Otnes 2001, 87). »Saksframstilling hviler gjerne på resonnementer med årsak-virkning-struktur [...] sakprosaen må [nå] forstås annerledes ...» (ibid: 87). Den terminologiske usikkerheten illustreres med forfatternes egen sidestilling av »sakprosa» med »faglitteratur» (ibid: 38) og at man uansett benytter begrepet »fagtekster» (ibid: 87f, 153ff).

Sakprosa må naturligvis også anskues intertekstuell og kan ses både i sammenheng med og uavhengig av digitale hypertekstuelle relasjoner. Norman Faircloughs tilgang må framheves, men vi må likevel hevde at Tønnesson i sin definisjon tilsynelatende ikke er oppmerksom på følgene av tekstbegrepets utvikling i forhold til begrepet »sakprosa» – hverken intertekstuell eller hypertekstuell. En tredje og helt overordnet tilgang – for Tønnesson og andre – til å videreføre en drøfting av sakprosabegrepets definisjon og

videre utvikling er naturligvis å se på relativiteten knyttet til det *literacy*-begrep, som uansett må inngå i diskusjoner om tekster i tegnsystemer: Det går an å begynne med »the importance of spoken language in the development of written language» (Barton 2007, 158), betraktet som eksempel. Andre kunne være Ong (Ong 2002) og Finnegan (Finnegan 1988).

Didaktiske implikasjoner

Vi har allerede sett tysk tekstforskning interessere seg for sakteksters »prosaiske utgangspunkt» i antikken; i Tyskland er begrepet »Sachprosa» »på vei inn» (Tønnesson 2012, 145). Pipping ble for øvrig født i Tyskland. Men også »didaktisk litteratur» har blitt brukt spesielt i Tyskland allerede på 1800-tallet »med røtter til klassisk retorikk» (Grepstad 1997, 49). I nyere tid har litteraturviteren Kayser bragt »didaktisch» sterkere i fokus: »Die Dreileitung Lyrisch, Episch, Dramatisch ist heute wohl Allgemeingut der wissenschaftlichen Denkweise; *das Didaktische* [...] ausserhalb der eigentlichen Dichtung liegt» (ibid:49).

Læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK06) pålegger elevene å arbeide med sakprosa gjennom lesing av tekster og egen utvikling av sakprosa. Hensikten er å gi elevene mulighet for å få »innblikk i den norske kulturarven» og »lese sakprosa for å bli bedre til å skrive sakprosa» (Kunnskapsdepartementet 2006, 1f). I den oppfølgende avkodning av *Læreplanen i norsk* før møtet med elevene i praksis må fagdidaktikeren først reorganisere og distribuere sakprosaen i kategoriene *litterær* og *funksjonell* som følge av den systemisk framherskende norske definisjonen. Dernest må fagdidaktikeren pragmatisk »dele de to kategorier inn i tre etter hvilken uttrykksform de har» (Bakken 2010, 23) med støtte i andre deler av faget norsks sin plan, hvor det skilles mellom *mundtlig*, *skriftlig* og *sammensatt tekst*. Argumentasjonen er denne: »Tønnessons inndeling i litterær og funksjonell sakprosa er riktignok ment å gjelde bare skriftlige tekster, men vi kan gjøre en tilsvarende inndeling også av de muntlige og sammensatte tekstene» (ibid: 23).

Vi ser med andre ord at profesjonen *norsk skole* tar i bruk Tønnessons definisjon for straks etter å redidaktisere og oppdatere den til gjeldende plandokumenter og praksis. Tønnessons »samspill med andre tegnsystemer» (Tønnesson 2012, 34) får ikke gjennomslag. *LK06* kommer for øvrig to år før Tønnessons definisjon og det sammensatte tekstbegrep kommer enda tidligere med *M-87* (*brukssjangrer, prosatekster, sakprosajangrer, bruksprosa, mer sakpregede tekster og sakprosa*) og blir forsterket med *L-97* (Eide 2010, 49).

I tillegg kan vi registrere en begrepsmessig uavklart bruk av terminologi i *læreplanen i norsk*, som veksler mellom *sakprosa, faktabøker, fagtekster, sakpreget tekst, sakprosatetekster, fagbøker* og *sakspreget skrivning*. (ibid: 46). Men ikke *saktekster*! Til sammenligning bruker Frøydis Hertzberg primært *sakprosapregede tekster, saklig resonnement, faglig basert argumentasjon* (Hertzberg 2008, 223ff).

Under »Centralt innhold og kunnskapskrav» har det svenske *Skolverket* valgt seg vekk fra den terminologiske usikkerhet gjennom bare å benytte ordet »sakprosatexter». Man

omtaler saktekster i skolens svenskundervisning (årskurs 7-9) konkretiserende som: »Beskrivande, förklarande, utredande, instruerande och argumenterande texter, till exempel tidningsartiklar, vetenskapliga texter, arbetsbeskrivningar och blogginnlägg. Texternas syften, innehåll, uppbyggnad och språkliga drag. – Texter som kombinerar ord, bild och ljud, och deras språkliga och dramaturgiska komponenter. Hur uttrycken kan samspela med varandra, till exempel i tv-serier, teaterföreställningar och webbtexter» (Skolverket 2014). Vi ser her at sakprosa benevnes »texter» uavhengig kategorisering og i tillegg defineres bredere enn vi har sett det hos Grepstad, Tønnesson og andre.

I motsetning hertil har vi nettopp sett at Grepstad i *Sakprosaens linjer* avgrensar »sakprosa» så dens »munnlege former» ikke drøftes og at den »trykte sakprosa blir avgrensa til aviser, håndskrifter og bøker» selv om de har »hatt mykje å seie for nyare media» (Grepstad 1998, 596). Han medtar »ordtak» og »foredrag» i »sjangerkatalogen» men fastholder at »emnet er trykt litteratur» (ibid: 661). I denne utgrensene forståelse og tradisjon innskriver Tønnesson seg med sin definisjon, selv om han utvider reviret.

Til innledning spurte vi til relevansen av spørsmålet »Hva er sakprosa?» Under søkelsen har vist at spørsmålet er relevant å stille og fastholde, fordi tekstforskere til nå ikke har kunnet nå fram til en definisjon, som tar høyde for tekstbegrepets utvikling hverken pragmatisk eller epistemologisk. Spørsmålets forforståelse er en ubestemthet i normering av definisjoner og en verdimesig etterspurt avklaring hos brukere, som i spørsmålets foreløpige besvarelse må omskrive og redidaktisere dette svar for at det pragmatisk kan brukes.

Referansar

- Aristoteles. *Om diktekunsten*. Cappelen's upopulære skrifter. Oslo: Cappelen's Forlag, 2004.
- Bakken, Jonas. »Hvordan velge tekster til en sakprosakanon.» I *Sakprosa i skolen*, av Kirsten Kalleberg og Astrid Elisabeth Kleiveland (re.). Bergen: Fakkbokforlaget (LNU), 2010.
- Baldick, Chris. *Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Barton, David. *Literacy. An Introduction to the Ecology of Written Language*. Second Edition. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2007.
- Berge, Kjell Lars. »Det vitenskapelige studiet av sakprosa; om tekstvitenskapelige utfordringer og løsninger i norsk og svensk sakprosaundersøking.» I *Fire blikk på sakprosaen*, av Kjell Lars Berge, Kjersti Rongen Breivega, Thore Roksvold og Johan L. Tønnesson, 9-71. Oslo: Norsk sakprosa i samarbeid med Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, 2001.
- Caprona, Yann De. *Norsk etymologisk ordbok*. Oslo: Kagge Forlag, 2013.
- Detlef, Claus. *Bogen om sagprosa*. København: Dansk lærerforening, 1988.
- Eide, Ove. »Sakprosa, læreplanar og kanon.» I *Sakprosa i skolen*, av Kirsten Kalleberg og Astrid Elisabeth Kleiveland (red.). Bergen: Fakkbokforlaget (LNU), 2010.

- Encyclopædia Britannica. Nonfictional prose. 2014. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/417685/nonfictional-prose> (funnen Mai 15, 2014).
- Englund, Boel, Per Ledin, og Jan Svensson. »Sakprosa - vad är det?» I *Teoretiske perspektiv på sakprosa*, av Boel Englund og Per Ledin (red.). Lund: Studentlitteratur, 2003.
- Finnegan, Ruth. *Literacy and Orality. Studies in The Technologies of Communication*. Oxford: Blackwell, 1988.
- Grepstad, Ottar. *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Gjøvik: Det norske Samlaget, 1997.
- Grepstad, Ottar. »Sakprosaens linjer.» I *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1998.
- Henneberg, Jens, Thomas Jørgensen, og Henrik Levinsen. *Sagprosa*. København: Gyldendal, 1970.
- Hertzberg, Frøydis. »Sjangerskriving i ungdomsskolen. Fortelling er ikke nok.» I *Det er språket som bestemmer. Læring og språkutvikling i skolen*, av Louise Bjar, redigert av Louise Bjar, 223-241. Bergen: Fakkbokforlaget, Landslaget for norskundervisning, 2008.
- Hvenekilde, Søren. »Leksikonet på vei mot CD-ROM.» I *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bd. II, av Egil Børre Johnsen og Trond berg Eriksen (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1998.
- Kjeldsen, Jens E. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus, 2006.
- Kjørup, Søren. *Menneskevidenskabene* bd. 1-2. 2. utgave. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 2008.
- Kunnskapsdepartementet. »Læreplan i norsk.» *Kunnskapsløftet*. Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2006.
- Landow, Georg P. *Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006.
- Ledin, Per. *Genrebegreppet*. Stockholm: Studentlitteratur, 2001.
- Lindhardt, Jan. *Tale og skrift. To kulturer*. København: Munksgaard, 1989.
- Meldahl, Per. »Den glemte tradisjon.» *Eigenproduksjon* nr. 26. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen, 1986.
- NSW Education and Communities. Schooltoz. 2014. <https://www.det.nsw.edu.au/eppcontent/glossary/app/resource/factsheet/4108.pdf> (funnen Mai 15, 2014).
- Ong, Walter. »Writing restructures consciousness.» I *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, av Walter Ong. London: Routledge, 2002.
- Pettersson, Jesper. *Sakprosaens genrer*. Masteravhandling, Biblioteks- og Informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan i Sverige, 2002.
- Pipping, Rolf. »Språk och stil.» *Finsk Tidsskrift*, nr. 10 og 11, 1938.
- Schwebs, Ture, og Hildegun Otnes. *text.no. Strukturer og sjangrer i digitale medier*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag (LNU), 2001.
- Sejersted, Jørgen Magnus. »Sakprosa og sjangerblanding.» I *Sakprosa i skolen*, av Kirsten Kalleberg og Astrid Elisabeth Kleiveland (red). Bergen: Fakkbokforlaget Landslaget for norskundervisning, 2010.

- Skolverket. *Kursplan svenska (årskurs 7-9)*. 2014. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/svenska> (funnen Mai 15, 2014).
- Svensk sakprosa*. »Verklighetens texter.» Stockholm, 2001.
- Togeby, Ole. *Sprogboeg*. København: Dansklærerforeningen, 1986.
- Tønnesson, Johan L. *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- Zimmermann, Bernhard. *Handbuch der griechischen Literatur der Antike Bd. 1: Literatur der archaischen und klassischen Zeit*. Verlag C.H. Bech, 2011.